

в яких (під)особистості існують повністю автономно, не підозрюючи про існування одна одної. Першого типу ситуації в ТА називаються сталістю (константністю) его-стану, а їхня причина – позбавлення однією (під)особистістю інших доступу до свідомості і до виконавчої влади над організмом – виключенням цих (під) особистостей (виключеними можуть стати не обов'язково всі (під) особистості). Ситуації другого типу ширше відомі у психіатрії, де вони мають назву явища множинних особистостей (в побутовому мовленні – “роздвоєння особистості”). В цьому разі різні (під) особистості існують і однаково проявляють активність, однак лише поперемінно, так, що їхній доступ до виконавчої влади, свідомості і пам'яті повністю розділений, внаслідок чого вони виявляються цілковито ізольованими одна від одної, і кожна з них нічого не знає про час, в який була активною якась інша із множинних особистостей.

Відповідь на друге питання не може бути однозначною. В нормі різні (під)особистості мають спільний доступ до пам'яті, свідомості і виконавчої влади – тобто, є несамостійними й інтегрованими в єдину надструктуру. Однак ступінь цієї інтеграції може змінюватися з часом в досить широких межах – від надзвичайно тісної, коли декілька (під)особистостей одночасно присутні у свідомості і спільно формують внутрішню психічну діяльність, і до повної ізоляції, як у випадках множинних особистостей або сталих его-станів. Таким чином, одні й ті самі психічні структури можуть виявлятися як несамостійними підособистостями, так і повноцінними самостійними особистостями. Відтак, для уникнення непорозумінь і концептуальних перекосів автор скрізь вище вживав складене слово “(під)особистість” з дужками, які означають можливість обох варіантів. Тепер можна сказати точніше, що можливий цілий спектр варіантів інтеграції, крайніми випадками яких будуть ситуації самостійних особистостей і цілком залежних підособистостей. В нормі ж ми бачимо проміжні варіанти, для фіксації яких більше підходить складений термін з дужками.

Онтогенез (під)особистостей. Таким чином, у психіці не існує єдиної і цілісної особистості. Питання ж причини цієї неединності залишається загалом відкритим. Очевидною є лише біологічна причина існування екзогенних (під)особистостей: їхня інкорпорація у психіку дозволяє швидше здобувати досвід і краще адаптуватися до умов існування. Проблема ж множинності ендогенних (під) особистостей поки не має пояснення. В деяких випадках їхнє утворення можна пояснити травматичною фіксацією (психози), однак далеко не всі Дитячі ендогенні (під)особистості є патологічними. Таким чином, ця тема повністю відкрита для досліджень.

Список використаних джерел

1. Берн Э. Трансактный анализ в психотерапии: системная индивидуальная и социальная психиатрия / Пер. с англ. – М.: Академический Проект, 2001. – 320 с. – (Концепции).
2. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. – М.: Смысл, Per Se, 2000. – 685 с.
3. Конечный Р., Боухал М. Психология в медицине. – Прага: Авиценнум, 1974. – 407 с.
4. Слободяник А. П. Психотерапия, внушение, гипноз. – 4-е изд., испр. и доп. – К.: Здоров'я, 1983. – 376 с.
5. Стюарт Я., Джойнс В. Современный транзактный анализ / Пер. с англ. – СПб.: Социально-психологический центр, 1996. – 331 с.
6. Харрис Т. Э. Я – о'кей, ты – о'кей / Пер. с англ. – Екатеринбург: Деловая книга; М.: Академический Проект, 2001. – 368 с.

It is shown on the basis of known empirical data that human personality is not sole and there exist different subpersonalities and even personalities in psychics. For the purpose of describe them author use theory of personality from Transactional Analysis is known as Structural Analysis. Some principles of the last one have to be revised, so author develops a corrected theory.

Keywords: personality, subpersonality, ego state, psychological triad, motivation, transactional analysis, structural analysis.

Отримано: 2.03.2010

УДК 159.923.2

М. О. Коць

Науковий аналіз інтерпретації феномена “суб'єкт” у філософській та психологічній парадигмах

У статті представлений науковий аналіз феномена “суб'єкт” у філософській та психологічних парадигмах. Розкрито природу цього феномена, якісні характеристики та роль у формуванні активної, конструктивної позиції людини у світі.

Ключові слова: науковий аналіз, інтерпретація, феномен, суб'єкт, формування, людина, активна і конструктивна позиція.

У статтю представлено науковий аналіз феномена “суб’єкт” в філософській і психологічній парадигмах. Раскрыта природу этого феномена, качественные характеристики и роль в формировании активной, конструктивной позиции человека в мире.

Ключевые слова: научный анализ, интерпретация, феномен, субъект, формирование, человек, активная и конструктивная позиция.

Постановка проблеми. Систематизація наукових знань про людину переконливо засвідчує, що потреба вивчення її в різних аспектах і проявах не втрачає своєї актуальності. Особливою категорією, що описує людину як джерело активності, пізнання і перетворення дійсності, є суб’єкт, якому властивий якісно своєрідний спосіб самоорганізації і саморегуляції. Категорія суб’єкта виступає центром координації всіх психічних процесів, станів і властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми. Формування понятійного апарату й методологічних засад розробки різноманітних стратегій досліджень проблематики суб’єкта історично розпочинається в епоху Нового часу (Модерну) у філософії Декарта й набуває критичного й систематичного втілення в класичній німецькій філософії. Відповідно до цього у сучасній філософській літературі поширеним є позначення мислительної традиції Нового часу іменуванням “філософія суб’єкта”, а також визначення активізму наріжним принципом останньої [4; 10; 18 та ін.]. Йдеться про такий спосіб міркування, теоретичного чи практичного, індуктивного чи дедуктивного, що йому віддають перевагу перед апеляцією до традиційних настановлень та авторитетів, від яких епоха Нового часу свідомо відокремлюється. Відтак єдиним справжнім й надійним опертям соціокультурної новації у сфері господарства, політики, наук та мистецтв стає прозора й контрольована раціональність суб’єкта.

У психології зазначена проблема, найповніше відображена у суб’єктно-діяльнісній методології, потужний вплив на становлення та розвиток якої пов’язаний із дослідженнями Б. Г. Ананьєва, К.О. Абульханової-Славської, Г. О. Балла, А. В. Брушлінського, Г.С. Костюка, С. Д. Максименка, В. А. Роменця, С. Л. Рубінштейна, В. А. Семиченко, В. О. Татенко та ін.

Аналіз суб’єктної природи людини, виконаний в науковій школі С. Л. Рубінштейна, уможливило розуміння суб’єкта як втілення якісно своєрідного способу самоорганізації, саморегуляції, узгодження зовнішніх і внутрішніх умов активності. Глибоке теоретико-емпіричне дослідження людини, розгляд її як полісистемного утворення належить Б. Г. Ананьєву. Суттєвим внеском в теорію і

методологію психологічної науки про людину як суб’єкт життєтворчості виступає розгорнуте визначення В. А. Роменцем психологічної сутності вчинку.

К. О. Абульхановою-Славською при створенні концепції особистості як суб’єкта життєвого шляху досліджено взаємозв’язки активності, свідомості та особистісної організації часу. А. В. Брушлінським створено континуально-генетичну концепцію психічного та обґрунтовано положення про його недиз’юнктивність. У низці сучасних досліджень розглядаються питання філогенетичного та онтогенетичного становлення суб’єкта (Л. І. Анциферова, Є. І. Ісаєв, С. Д. Максименко, О. К. Осницький, В. І. Слободчиков, В. В. Селіванов, В. О. Татенко, І. С. Якиманська та ін.).

У психології та філософії вже склалася певна система структурування суб’єкта, в якій ключову роль відіграють досліджені науковцями феномени суб’єктності: компоненти суб’єктного досвіду (О. К. Осницький), механізми суб’єктності (В. О. Татенко), внутрішні передумови та зовнішні прояви суб’єктності (О. В. Волкова); закономірності розвитку суб’єктності в онтогенезі (К. О. Абульханова-Славська, С. Д. Максименко, В. В. Селіванов, В. О. Татенко), основні атрибутивні характеристики суб’єктності (В. А. Петровський).

Однак місце категорії суб’єкта у вітчизняній науці в цілому оцінюється неоднозначно. Багатьма вченими недостатньо усвідомлюється категоріальний статус поняття “суб’єкт”; не осмислено належною мірою його співвідношення з іншими категоріями і його ролі у розвитку психології. Дотепер не диференційовані поняття “суб’єктогенез”, “особистісний розвиток”, “психічний розвиток”, “саморозвиток”.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження. Поняття “суб’єкт”, що відіграє ключову роль у модерній філософії та ідеології, належить сукупності розроблених і введених в обіг понять, які ще сьогодні мають дійсне значення: “революція”, “прогрес”, “емансипація”, “розвиток”, “криза”, “дух часу” та ін. Застосовувана дотепер інтерпретація поняття “суб’єкт” (від лат. “Subjectus” – той, що знаходиться унизу, перебуває у підставі – від Sub – “під” та “Jesio” – кидаю, кладу підставу) указує на носія діяльності, свідомості та пізнання [3; 5]. Більшість представників класичної європейської філософії ототожнювали суб’єкт з центром свідомості, з “Я”. Щоправда, емпірики, які заперечували існування “Я” як самостійного початку, заперечували також й існування суб’єкта. Трансценденталісти ж, які розрізнявали емпіричне та трансцендентальне “Я”, відповідно розрізнявали емпіричний та

трансцендентальний суб'єкт, зосереджуючись на останньому. Емпіричний суб'єкт та суб'єкт трансцендентальний співвідносяться як зовнішнє та внутрішнє, феноменальне і ноуменальне, кінечне і безкінечне, одичне й всезагальне. Проте, як зазначається постмодерністськими мислителями, проблематика, що пов'язана з розумінням суб'єкта, в будь-якому випадку в класичній філософії тотожна проблематиці "Я" ("самості", "самосвідомості", "суб'єктивності") [3].

У вченні одного із засновників новоєвропейської філософії та експериментально-математичного природознавства Рене Декарта відбувається гносеологізація поняття "суб'єкт" та закладення тенденції до суб'єктоцентризму. Відкидання традиційної практики передавання знань за звичаєм та прикладом, тобто через засвоєння чужих знань, за Декартом, має розчистити місце для нової науки та послугувати кроком до формування методу виведення істинних наукових тверджень [7, с. 305].

Згідно з позицією засновників філософії Модерну пізнавальна активність не має бути чимось хаотичним на кшталт порожньої цікавості чи колекціонування дикиховин, а мусить підпорядковуватись суворій дисципліні раціональності. Взірцем організації пізнавального процесу для Декарта була алгебра. Так само і філософія мала відкрити для себе комплекс аксіом як самоочевидних, самовірогідних істин, з котрих за встановленими правилами демонстративно дедукуються нові істинні твердження як зміст науки [18, с. 180-181].

Концепція автономної активності суб'єкта набуває подальшого розвитку в творчості І. Канта. Як і для Декарта, для І. Канта визначення суттєвих форм людської активності напряму пов'язане зі сферою самосвідомості суб'єкта, оскільки суто людська активність є у певний спосіб усвідомлюваною доцільною діяльністю [13, с. 62-63]. Найближчим для суб'єкта пізнання визнається його самосвідомість, що надана суб'єктові іманентно, та яка опосередковує всі акти його активності ("внутрішні" і "зовнішні"). Заперечуючи варіанти зведення засад людської діяльності до зовнішніх щодо суб'єкта імпульсів та впливів (природних чи соціальних), І. Кант також критично ставиться до декартівського прийняття засадою філософування досвіду індивідуальної емпіричної свідомості. За переконанням І. Канта, внутрішній досвід не лише позбавлений суттєвих особливостей зовнішнього, що надає йому можливості слугувати засадою теоретичної науки, але й є неможливим без зовнішнього споглядання. Тому емпіричне "Я" як центр досвіду індивідуальної емпіричної свідомості передбачає існування зовнішніх незалежних від "Я" явищ. Окрім цього, емпіричне "Я" також неможливе без існування трансцендентального "Я".

"Поняття "критика" в системі "критичної" філософії І. Канта, на думку російського дослідника історії німецької філософії В.Н. Кузнецова, є багатозначним, що визначається розмаїттям філософських поглядів, які ним заперечуються і які мають спільний знаменник – "догматизм" [9, с. 25]. І. Кант називав "догматизмом" намагання, так званого, чистого розуму просуватися вперед за допомогою одного лише чистого пізнання з понять відповідно принципів, які давно вже застосовуються, не з'ясовуючи права розуму на ці принципи і про спосіб, яким він до них дійшов. "Догматизм" – це "метод чистого розуму без попередньої критики спроможності самого чистого розуму". Втіленням догматизму для І. Канта була однобічно раціоналістична філософія від Декарта до Лейбніца. Одночасно він своєю критикою намагався спростувати засади матеріалізму, атеїзму, іррелігійного вільнодумства, скептицизму (передусім юмівського) та ідеалізму (передусім суб'єктивного ідеалізму Берклі) [9, с. 98-99].

Вплив кантівських міркувань простежується у подальшому розвитку тематики творчої активності і свободи (самодіяльності) суб'єкта у класичній німецькій філософії, а також в багатьох напрямках філософії XIX-XX століть, що виходять за межі традиції "філософії суб'єкта" (філософія життя, герменевтика, феноменологія, персоналізм, неотомізм) [3; 4 та ін.].

Й. Г. Фіхте у кантівській філософії вбачав теоретичну реалізацію тієї самої стратегії, яка практично здійснювалася Великою французькою революцією. Для натхненного вченням І. Канта і Й. Г. Фіхте творча активність суб'єкта розгортається у такий спосіб, що не залишає нічого від себе у світі незалежно існуючого. Принцип активізму, що трактується як практична активність, стає не тільки джерелом його суб'єктивно-ідеалістичної філософії, але важливішим життєвим принципом [5]. Сутність самосвідомості, за Й. Г. Фіхте, є свобода, й всю свою систему від початку до кінця він розглядає як виведену з поняття свободи. Таким чином, філософія Й. Г. Фіхте об'єднує в собі різномірні ідеалістичні тенденції. Відмінна від суб'єктивного ідеалізму тенденція фіхтевського "науковчення" являє собою перший крок на шляху до принципової переорієнтації Ф. Шеллінгом і Г. Гегелем німецької класичної філософії загалом й до виявлення онтологічних засад суб'єктивності зокрема.

Наслідуючи орієнтири критицизму та трансценденталізму І. Канта і Й. Г. Фіхте на систематичне наукове обґрунтування людської діяльносної свободи, Ф. Шеллінг разом з цим прагне здійснити синтез позицій критицизму і "догматизму" у філософії тотожності об'єктивного і суб'єктивного, природи і духу [19, с. 76-77].

Відповідним до попередньої традиції німецького класичного ідеалізму, є порівнювання Ф. Шеллінгом суб'єкта до "незмінної самості, безумовної свободи, необмеженої діяльності" [19, с. 83]. Однак, принцип активності, самодіяльності, розвитку у філософії Ф. Шеллінга стає визначальним не лише у тлумаченні духу, але й природи ("Не-Я"), а також у виведенні їхньої єдності.

У процесі здійснення намагання конкретизації фіхтевського поняття "Не-Я" відповідно до досягнень тогочасного природознавства, Ф. Шеллінг виходить на принципово відмінні від фіхтеанівських позиції. Ф. Шеллінг сформулював положення про абсолютну тотожність суб'єктивного та об'єктивного як першооснови всього сущого. Тим самим філософська думка перейшла на ступінь "філософії тотожності", яку Ф. Шеллінг залишив на стадії тезового, ескізного викладення.

Під впливом естетичного вчення Шиллера і романтиків Ф. Шеллінг вбачає в мистецтві ту сферу, в якій долається протилежність теоретичного і морально-практичного; естетичний початок постає як "рівновага", повна гармонія свідомої та несвідомої діяльності, тотожність чуттєвого і морального початку. У художній діяльності і у витворі мистецтва досягається "безкінечність". Цей ідеал є недосяжним для теоретичного пізнання та практичного діяння. Митець, за Ф. Шеллінгом – геній, тобто "інтелігенція", що діє як природа; у ньому розв'язується суперечність, що не долається жодним іншим шляхом. Відповідно, "Філософія мистецтва" Ф. Шеллінга є "органом" (знаряддям) філософії та її завершенням [19, с. 240-241].

Отже, тлумачення активності суб'єкта, суб'єктивності як такої, діалектики суб'єкта і об'єкта у літературній спадщині Ф. Шеллінга дається у декількох варіантах, відповідно до еволюції його філософських поглядів: науковчення фіхтевського типу, натур-філософія, нова версія трансцендентального ідеалізму, філософія тотожності, філософія мистецтва, філософія одкровення – такими є послідовні концепції Ф. Шеллінга на шляху пошуків абсолюту як тла, на якому відбувається становлення природи, суспільства і людини. Спочатку Ф. Шеллінг, як і Й. Г. Фіхте, вбачав абсолютне в самосвідомості вищого типу, в "Я". Потім у пошуках першопочатку він звертається до природи, вбачаючи в ній те, що передуватиме індивідуальній людській свідомості. Потому Ф. Шеллінг знаходить першопочаток у абсолютному дусі, що передуватиме щодо природи – у "несвідомому інтелекті", який тлумачиться як нерозрізнювана тотожність суб'єкта та об'єкта. Згодом Ф. Шеллінг визнає абсолютном особистого Бога, стосовно якого все інше залишається його "одкровенням" [9].

Отже, обґрунтування та розгортання у системі філософського пізнання всіх наслідків тотожності об'єктивного і суб'єктивного постало тим завданням, яке зазначив та перед яким зупинився Ф. Шеллінг. Вирішення цього завдання стає метою філософії Г. Гегеля.

Г. Гегель здійснює подальшу конкретизацію і наповнення змістом модерного поняття суб'єкта, діалектики суб'єкт-об'єктних відносин, взаємообумовлювання теоретичного і практичного аспектів діяльності. Його зусиллями в організацію філософського пізнання вводиться соціально-культурно-політичний контекст, у методологію філософського та наукового пізнання надовго вкорінюється принцип історизму. Цим у філософування вкорінюється розуміння історії людства як єдиної закономірної прогресуючої цілісності, з якої мають виводитись дослідження окремих суспільних процесів і явищ, подій і постатей. Поділяючи прагнення Ф. Шеллінга до відтворення взаємозв'язку природи і духу як щаблів діалектичного самовизначення активної діяльності ідеального, Г. Гегель перетворює усвідомлювану доцільну діяльність на взірць, що переноситься на інтерпретацію буття в цілому [14].

На відміну від Ф. Шеллінга, для Г. Гегеля пізнавальною спроможністю, яка стає пояснювальною матрицею для творчих сил саморозвитку дійсності, є не інтелектуальна інтуїція, а дискурсивне понятійне мислення. Одним з наслідків даної відмінності була вимога до філософії всезагальної зрозумілості як принципової можливості засвоєння за умов докладання визначених зусиль, придатності для викладання та вивчення, що було протилежним до твердження Ф. Шеллінга про елітарність, обраність, "езотеричність" філософського знання. Відповідним до гегелівського панлогізму, згідно з яким засадою тотожності буття і мислення є самопородження поняття, є також принцип співпадання філогенезу і онтогенезу. Відповідно до цього індивід як розвинений суб'єкт, що наділений історичною свідомістю, у своєму становленні у "згорненому" вигляді має здолати всі щабелі, що їх здолало у своєму культурному розвитку людство [6, с. 15]. Звідси також слідує наголошення в дусі Просвітництва на значенні освіти у розвитку суспільства. Гегелівське розуміння сутності освіти як формування або створення соціально-історичного суб'єкта через привласнення сформованих людством творчих "сутнісних сил" засвоюється більшістю дидактичних традицій новітньої європейської культури.

Отже, у новоевропейській філософії поняття "суб'єкт" подається у таких тлумаченнях, як: "наявне мисляче існування", активність раціонального самопізнання (Р. Декарт), трансцендентальний

суб'єкт як автономна конструююча себе самосвідомість (І. Кант), суб'єктивний "суб'єкт-об'єкт" як діяльність самопокладання себе і світу свідомістю (Й. Г. Фіхте), момент Абсолюту як одухотвореної тотожності природи і духу, об'єкта і суб'єкта (Ф. Шеллінг), субстанція – суб'єкт як логічне і історичне самопородження Абсолютного духу (Г. Гегель). У розвитку новоєвропейської філософії разом з конкретизацією і наповненням змістом поняття "суб'єкт" і осягненням природи активності суб'єкта, відбувається формування самосвідомості епохи Модерну та її самокритика.

У посткласичній філософії понятійний апарат "філософії суб'єкта" застосовується у напрямках, що так чи інакше пов'язані з класичною німецькою філософією – переважно в марксизмі. На місце гегелівського Абсолютного духу як суб'єкт-субстанція в марксизмі вводиться універсальна матеріально-перетворююча діяльність у її сукупній суспільній формі – "практика", у історичному розгортанні якої опосередкуванням слугують "форми духу" (суспільної свідомості). Справжнім суб'єктом у філософії марксизму виявляється суспільство в цілому, бо ж воно є носієм цілісного комплексу "сутнісних сил" людини, а окрема людина є однобічний абстрактний індивід. Ствердження індивіда як суспільно-історичного суб'єкта передбачає здолання відчуження людини від власних сутнісних сил, від природи, від іншої людини, що здійснюване лише шляхом революційного перетворення суспільства (соціальної революції). При тому, що провідні лінії філософської проблематики гегелівського ідеалізму мають продовження в марксизмі, таке матеріалістичне "перегортання" ідеалізму означає вихід за межі традиції європейського раціоналізму й модерної парадигми філософствування загалом [4].

Посткласична, в тому числі й радянська, інтерпретація марксизму дає різні версії виходу до образу суб'єкта – передусім конкретного тілесного індивіда, який існує у просторі та часі, включений у певну культуру, має біографію, перебуває у комунікативних та інших взаєминах з іншими людьми. Безпосередньо внутрішньо стосовно індивіда суб'єкт постає як "Я". Стосовно інших людей він постає як "інший". Щодо фізичних речей та предметів культури суб'єкт постає як джерело пізнання та перетворення. Суб'єкт існує лише у єдності Я, міжлюдських (міжсуб'єктних) взаємин, пізнавальної та практичної діяльності. Оскільки філософія марксизму протягом тривалого часу слугувала теоретико-методологічним підґрунтям "діалектико-матеріалістично" орієнтованих напрямів природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук, в їх межах застосовується категорійний апарат новоєвропейської філософії, зокрема поняття "суб'єкт".

У психологічній науці проблема суб'єкта й суб'єктності займає особливе місце, відбиваючи активну, конструктивну позицію людини у світі. Звідси зростаючий інтерес до даної проблеми в теоретичних і емпіричних дослідженнях.

Зусиллями школи С. Л. Рубінштейна категорія суб'єкта виводиться на передній план сучасної психологічної науки. Саме ця категорія може, на думку А. В. Брушлінського, виступити основою інтеграції психологічної науки [2].

К. А. Абульханова-Славська, аналізуючи трактування поняття "суб'єкт" у сучасній психології, вказує, з одного боку, на його поширення, а з іншого – на багатозначність, що унеможливило його вживання як визначення, розкриття його змісту та критеріїв" [1].

Актуальність і неоднозначність розуміння й оцінки категорії "суб'єкт" вимагають проведення історико-теоретичного аналізу виникнення й розвитку цієї категорії, виявлення основних підходів у її розробці й тенденцій розвитку суб'єктного підходу.

Аналіз діяльності суб'єктів навчальної діяльності, що включає в себе дві взаємозалежні її форми – педагогічну і навчальну, лежить у руслі як загально філософського, так і конкретно педагогічного завдання.

Зазвичай аналіз категорії суб'єкта знаходиться у одній площині із аналізом категорії об'єкта. У силу цього в пізнанні буття С.Л. Рубінштейн фіксує дві взаємозалежні сторони: буття як об'єктивна реальність, як об'єкт усвідомлення людиною; людина як суб'єкт, що пізнає, відкриваюче буття, що здійснює його самосвідомість. Також, на думку вченого, суб'єкт у своїх діяннях, в актах своєї творчої самодіяльності не тільки виявляється й проявляється; він у них твориться й визначається. Тому тим, що він робить, можна визначати те, що він є; напрямком його діяльності можна визначати й формувати його самого. На цьому тільки ґрунтується можливість педагогіки, принаймні, педагогіки у великому стилі [17].

Безперечно, суб'єкт наукового пізнання є вже суспільним суб'єктом, що усвідомлює те, що він пізнає в історично сформованих формах. Тут доцільно розкрити положення О. М. Леонтєва про те, що взагалі протилежність між суб'єктивним і об'єктивним не абсолютна. Вчений вказував на те, що їхня протилежність породжується розвитком, упродовж якого зберігаються взаємні переходи між ними, що знищують їх "однобічність". При цьому О. М. Леонтєв стверджував, що суспільний суб'єкт може існувати й реалізуватися і в діяльності, і в бутті конкретного індивіда [12].

Відзначимо ще одну характеристику суб'єкта, яка, на думку О.М.Леонтєва, виходить з гносеологічного й, власне, пси-

хологічного аналізу процесу відбиття, категорії “суб’єктивного” образу. Вчений доводив, що у пізнанні, відображенні дійсності завжди перебуває активний (“упереджений”) суб’єкт, що моделює об’єкт і зв’язки, у яких він перебуває. Ґрунтуючись на загальнопсихологічній тезі обумовленості діяльності мотивами, емоціями, установками суб’єкта, О. М. Леонтьєв вводить поняття “упередженості” відбиття як його приналежності суб’єктові діяльності [12].

В результаті аналізу поняття суб’єкта з операціональних позицій (Ж. Піаже та ін.) важливою постає активність як одна із провідних його характеристик. На думку вченого, суб’єкт перебуває в постійній взаємодії із середовищем; йому властива функціональна активність пристосування, за допомогою якої він структурує середовище, що впливає на нього. Активність виявляється в діях, серед яких різні трансформації, перетворення об’єкта й створення структур є провідними. Ж. Піаже підкреслює важливу для педагогічної психології думку щодо того, що між об’єктом і суб’єктом завжди існує взаємодія, яка відбувається в контексті попередньої взаємодії, що показує реакції суб’єкта [11].

Аналізуючи цю позицію Ж. Піаже й всієї Ґеневської школи, Л. Ф. Обухова відзначає, що формула “стимул – реакція”, згідно Ж. Піаже, повинна виглядати як “стимул – організуюча діяльність суб’єкта – реакція”. Інакше кажучи, суб’єкт дії, діяльності й у більш широкому сенсі – взаємодії, що співвідноситься із об’єктом, являє собою активний, що відтворить і перетворить, початок [15].

Проблема суб’єктності в останні десятиліття виступає як об’єкт спеціального вивчення в психології особистості (К. О. Абульханова, А. В. Брушлінський, В. І. Слободчиков, В. А. Петровський та ін.).

Ідея суб’єктності людини, як зазначає В. А. Петровський, є властивістю самодетермінації її буття у світі. Аналізуючи це положення через призму внутрішнього зв’язку між особистісним і суб’єктивним, бути особистістю, на думку вченого, означає бути суб’єктом діяльності, спілкування, самосвідомості [16].

На користь такого трактування учений наводить такі аргументи.

По-перше. Бути особистістю – означає бути суб’єктом власного життя, будувати свої вітальні (у широкому розумінні) контакти з світом. Це охоплює фізичний, психофізичний, психологічний, соціальний й інший аспекти взаємин людини з її природним і соціальним оточенням.

По-друге. Бути особистістю – означає бути суб’єктом предметної діяльності, в якій людина виступає як активний діяч.

По-третє. Бути особистістю – це бути суб’єктом спілкування, де формується те загальне, що забезпечує взаємну презентацію взаємодіючих сторін.

В. А. Петровський висловлює важливу для розуміння зв’язку цих категорій думку про те, що бути особистістю як суб’єктом спілкування неможливо без того або іншого ступеня ідеального відображення людини в житті інших людей.

По-четверте. Бути особистістю означає бути суб’єктом самосвідомості, що включає самооцінку, відкриття власного “Я” та інші особистісні характеристики.

Розглядаючи суб’єктність як те, що конститує характеристику особистості, В. А. Петровський вводить важливі для педагогічної психології поняття: поняття “віртуальної суб’єктності” як момент становлення, переходу в цей стан, що співвідноситься з виникненням особистісного в людині; поняття “відображеної суб’єктності” – “справжній суб’єкт не може не бути суб’єктом для самого себе й разом з тим суб’єктом свого буття для іншого” [16].

Висновки. Здійснений аналіз наукових підходів інтерпретації феномена “суб’єкт” у філософській і психологічній парадигмах вказує, з одного боку, на його особливе місце, відображаючи активну, конструктивну позицію людини у світі, а з іншого – на широке коло системоутворюючих компонентів, які потребують подальшого дослідження у різних сферах діяльності.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. О субъекте психической деятельности / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 2001. – С. 37–62, 97–115.
2. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта / А. В. Брушлинский. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 1994. – 109 с.
3. Всемирная энциклопедия: Философия [главн. науч. ред и сост. А. А. Грицанов]. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с.
4. Габермас Юрген. Філософський дискурс Модерну / Юрген Габермас [пер. з нім. та комент. В. М. Купліна]. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
5. Гайденко П. П. Парадоксы свободы в учении Фихте / Гайденко П. П. – М.: Наука, 1990. – 127 с.
6. Гегель Г. Система наук. Ч. 1. Феноменология духа [пер. с нем. Г. Шпета] / Г. Гегель. – СПб.: Наука, 1992. – 443 с.

7. Декарт Рене. Рассуждения о методе: избр. произв. [пер. с франц. и лат.] / Рене Декарт. – М.: Госполитиздат, 1950. – 712 с.
8. Кант И. Критика чистого разума [соч. в 6 т. / под общ. ред. В.Ф. Асмуса и др. – Т.3. / И.Кант. – М.: Мысль, 1964. – 510 с.
9. Кузнецов В. Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII – начала XIX века: Учеб. пособ. для ун-тов / В.Н.Кузнецов. – М.: Высш. шк., 1989. – 480 с.
10. Лекторский В. А. Субъект, объект, познание / В.А.Лекторский. – М.: Наука, 1980. – 359 с.
11. Лекторский В. А. Операциональная концепция интеллекта в работах Жана Пиаже / В. А.Лекторский, В.Н.Садовский, Э. Г.Юдин. – М.: Международная педагогическая академия, 1994. – 457 с.
12. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения / А. Н.Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – 348 с.
13. Мамардашвили Мераб. Кантианские вариации / Мераб Мамардашвили. – М.: Аграф, 2002. – 320 с.
14. Мотрошилова Н.В. Путь Гегеля к “Науке логики”. Формирование принципов системности и историзма / Н.В.Мотрошилова. – М.: Наука, 1984. – 352 с.
15. Обухова Л. Ф. Концепция Жана Пиаже: за и против / Л. Ф.Обухова. – М.: Издательство МГУ, 1981. – 191 с.
16. Петровский В. А. Личность: феномен субъектности / В. А.Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1993. – 67 с.
17. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л.Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1973. – 423 с.
18. Фишер Куно. История новой философии: Рене Декарт: [пер с нем.] / Фишер Куно. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2004. – 492 с.
19. Шеллинг Ф. Философия искусства / Ф.Шеллинг. – М.: Изд-во “Директ-Медиа”, 2007. – 713 с.

The article deals with scientific analysis of phenomenon “subject” in philosophical and psychological paradigms. Nature of this phenomenon, qualitative characteristics and its role in forming of active, constructive position of man in the world have been exposed.

Key words: scientific analysis, interpretation, phenomenon, entity formation, man, active and constructive attitude.

Отримано: 19.03.2010

Подійність існування особистості

Стаття присвячена дослідженню життєвих подій та подійності в існуванні особистості. Розглянуто переживання та уявлення особистості про життєві події, проведено емпіричне дослідження даної проблеми за допомогою методу “контент-аналіз”. Виділені основні аспекти переживання подій та уявлень про них.

Ключові слова: подія, подійність, переживання, уявлення, контент-аналіз.

Статья посвящена изучению жизненных событий и событийности в существовании личности. Рассмотрены переживания и представления о жизненных событиях, проведено эмпирическое исследование данной проблемы с помощью метода “контент-анализ”. Выделены основные аспекты переживания событий и представлений о них.

Ключевые слова: событие, событийность, переживание, представления, контент-анализ.

Постановка проблеми. Життя людини складається з подій, які наповнюють зовнішнє та внутрішнє існування особистості, являють собою своєрідну “тканину життя” особистості. Упродовж свого життєвого шляху особистість зіштовхується з різноманітними подіями, які можуть сприйматися як яскраві, емоційно забарвлені, цікаві, значущі, трагічні. Деякі з них є поворотними в житті людини. У вітчизняній психології ці питання розглядаються в межах напрямку дослідження життєвого шляху особистості, розробленого С.Л.Рубінштейном, що визначав життєву подію як поворотний етап у психології життєвого шляху, коли приймаються важливі рішення на тривалий період [7]. Події наповнюють і часто визначають існування людини, впливають на її ідентичність, сприймання її оточуючими людьми. Іноді оточуючі говорять про людину як про таку, яка щось пережила, отримала певний досвід, спілкувалася з кимось значущим тощо, тобто *пережила певну подію*. Таким чином події є пов’язаними з соціальним буттям людини.

Події, пережиті особистістю, значною мірою впливають на її психологічне здоров’я, можуть спричиняти виникнення тривожних, хворобливих станів або наповнювати людину радісними почуттями та приємними спогадами. Проте майже всі дослідники даної проблеми вказують на те, що не самі зовнішні факти, так звані “об’єктивні події” впливають на особистість (хоч це також відбувається), вплив на особистість та її внутрішній світ в першу чергу відбувається через